

ВІДГУК

**офіційного опонента Лютого Вадима Петровича
на дисертацію Сергєєвої Катерини Володимирівни
на тему «Профілактика агресивної поведінки підлітків у центрах
соціально-психологічної реабілітації»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Однією із найактуальніших проблем сучасного суспільства є високий рівень агресивності молоді. Так, за даними всеукраїнського опитування, проведеного в 2015 році Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», 68% опитаних дітей були свідками того, як одні учні б'ють інших, 21% бачили, як забирають речі або гроші в інших. Це можна вважати найбільш явними прикладами агресивної поведінки серед дітей. Використання ж нецензурної лексики, лайки, образи, цькування, конфлікти, що закінчуються бійкою, взагалі стали нормою в підлітковому середовищі. Проте саме агресивні вчинки щодо однолітків часто стають першим кроком на шляху, що призводить до скоєння злочинів. Найбільш вразливими щодо цього явища є діти, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, зокрема ті, що виховуються в девіантних сім'ях, не отримують належного батьківського догляду або позбавлені батьківського піклування, самі ведуть девіантний спосіб життя. Агресія здебільшого є єдиним способом взаємовідносин, який вони бачили в своєму житті. Саме представники названих категорій частіше за все опиняються серед вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації, метою діяльності яких є надання комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Запобігання формуванню у таких дітей стійкої агресивної поведінки є умовою їхньої реінтеграції у суспільство. Проте ефективної методики профілактики агресивності, адаптованої для застосування в умовах центрів соціально-

психологічної реабілітації, у розпорядженні фахівців центру немає. Все вищесказане підтверджує соціальну, наукову та практичну актуальність дослідження К.В.Сергєєвої, спрямованого на обґрунтування, розробку та експериментальну перевірку комплексної програми профілактики агресивної поведінки підлітків, які перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Дисертаційне дослідження К.В.Сергєєвої є складовою загальноуніверситетської наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

В дисертації К.В.Сергєєвої представлено аналіз наукових підходів щодо сутності агресії, агресивності та агресивної поведінки, причин та закономірностей вияву агресії, особливостей підліткового віку, пов'язаних із агресивною та девіантною поведінкою, типологізації підлітків з девіантною поведінкою, щодо сутності профілактики як складової соціально-педагогічної діяльності, та теоретичних підходів, що можуть лежати в основі профілактики агресивної поведінки. Аналіз наукових джерел дозволив автору визначити поняття «агресивна поведінка підлітків» та «профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах центру соціально-психологічної реабілітації», виокремити когнітивні, ціннісно-мотиваційні, емоційні та поведінкові чинники агресивної поведінки, розробити вимоги до змісту й методів профілактики агресивної поведінки підлітків. Зокрема, автор зазначає, що профілактика має передбачати не лише виявлення та подолання деструктивної агресії, а й формування навичок конструктивної взаємодії вихованців з іншими, вказує на поліваріативність її перебігу, формулює завдання діагностичних, педагогічних, психологічних, соціальних та корекційних заходів профілактики агресивної поведінки підлітків.

Варто відмітити представлену автором типологію підлітків з агресивною поведінкою. На основі рівня соціальної адаптованості і характеру

проявів агресії К.В.Сергеева виокремлює стабільний, соціально-адаптивний орієнтований на групу, соціально адаптивний індивідуально орієнтований та дезадаптивний типи, описує характеристики когнітивної, мотиваційної, емоційної та поведінкової сфер підлітків різних типів та надає рекомендації щодо залучення підлітків різних типів до профілактичної роботи.

К.В.Сергеевою був проведений ґрунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних програм профілактики агресивної поведінки підлітків. Варто відмітити, що порівнювався досвід профілактичної роботи в країнах з різними соціо-культурними особливостями і в різних типах установ, що надало автору можливість при розробці власної профілактичної програми врахувати весь спектр можливих шляхів профілактики агресивної поведінки.

Варто зазначити, що результати проведеного автором теоретичного аналізу представлені у вигляді порівняльних таблиць, зручних для сприйняття та практичного застосування.

Відповідно до визначених за допомогою теоретичного аналізу чинників та проявів агресивної поведінки підлітків і типології підлітків, які її виявляють, К.В.Сергеевою було розроблено діагностичний інструментарій вивчення характеру агресивної поведінки вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації, їх індивідуальних характеристик та особливостей взаємовідносин в сім'ях та з однолітками. Розроблена автором методика передбачала як опитування працівників центрів, так і комплексну діагностику випадків вихованців центру за допомогою інтерв'ю, анкетування, психодіагностичних методик (тестів Басса-Даркі і Томаса), а також вивчення їхніх поглядів за допомогою фокус-груп. За допомогою даного інструментарію автором в рамках констатувального етапу експерименту було виявлено поширені серед підлітків прояви агресивної поведінки, рівень їх агресивності і ворожості, причини їхньої агресії, соціально-психологічний портрет вихованців, їх знання і уявлення щодо агресивної поведінки та можливих альтернативних варіантів вирішення міжособистісних проблем; в ході формувального – визначити мотивацію

вихованців щодо участі в профілактиці та сформувати експериментальну та контрольну групи, а в ході контрольного – оцінити ефективність профілактичної програми, що апробовувалась.

Теоретичний аналіз та отримані в ході констатувального етапу експерименту дані дозволили К.В.Сергеевій розробити комплексну програму профілактики агресивної поведінки підлітків в центрах соціально-психологічної реабілітації. Сильними сторонами програми, на наш погляд, є її структурованість (чітке виокремлення діагностичного, мотиваційного і тренінгового блоків), варіативність (програма передбачала можливість проведення роботи як в індивідуальній, так і в груповій формах, а також індивідуальний «маршрут» проходження програми, що враховує персональні особливості і мотивацію окремого підлітка), методичну забезпеченість кожного етапу, а також передбачений програмою зв'язок профілактики з іншими видами діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, із веденням випадків дітей та наданням їм соціальних послуг. Апробація програми профілактики агресивної поведінки підлітків була проведена в ході формувальної частини експерименту, що проводився на базі чотирьох центрів соціально-психологічної реабілітації дітей і підтвердив її ефективність. Впровадження програми призвело до суттєвого збільшення частки вихованців, які демонструють коректні уявлення та установки щодо агресивної поведінки та відзначають позитивні зміни в своїх навичках неагресивного подолання проблемних ситуацій.

Теоретичне і практичне значення мають як комплексна програма в цілому, так і окремі її компоненти: методики діагностичного етапу, мотиваційної бесіди, програми занять тренінгового блоку. Вони можуть бути застосовані як в діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, так і в інших установах, що здійснюють профілактичну, соціально-виховну та корекційну роботу з підлітками. Застосування на практиці розроблених автором методик надасть можливість підвищити якість даних

видів діяльності та сприяти зниженню рівня агресивності поведінки підлітків і молоді.

Таким чином, в рамках дисертаційного дослідження К.В.Сергєєвої було здійснено обґрунтування, розробку та експериментальну перевірку комплексної програми профілактики агресивної поведінки підлітків, які перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Ефективність впровадженої в ході формувального експерименту програми підтверджена якісним і кількісним аналізом отриманих в ході експерименту даних. Результати дослідження К.В.Сергєєвої пройшли апробацію на 4 міжнародних та 2 всеукраїнських конференціях і повною мірою представлені в 5 статтях в наукових фахових виданнях та в 1 – у іноземному науковому виданні, а також в 7 навчально-методичних посібниках.

Незважаючи на ґрунтовність наукового дослідження К.В.Сергєєвої, деякі аспекти дисертації потребують обговорення:

1. При визначенні сутності агресивної поведінки підлітків автор, на відміну від більшості дослідників, не вказує на цілеспрямованість нанесення шкоди як на ключову ознаку такої поведінки, вважаючи агресивною поведінкою будь-які вербальні або фізичні дії, що виникають внаслідок незадоволених потреб і бажань підлітків та можуть спричинити небезпеку для них самих та інших осіб. Таке визначення, на наш погляд, дає занадто розширену трактовку даному поняттю і дозволяє вважати агресивною деструктивну поведінку, іншу за своєю суттю (наприклад адиктивну, прояви необережності тощо);
2. На наш погляд, при аналізі підходів до профілактики агресивної поведінки підлітків недоцільно об'єднувати в один діяльнісний підхід біхевіоральний (Б.Скінер, Р.Уолтерс, А.Бандура та ін.) та власне діяльнісний (Л.Виготський, А.Леонтьєв, С.Рубінштейн та ін.) підходи в психології і педагогіці, адже вони побудовані на різних методологічних засадах і в якості ключових визначають різні механізми формування поведінки;

3. Методичний інструментарій діагностичного етапу програми виграв би, якби у ньому була представлена методика діагностики належності дитини до одного із розкритих автором типів сформованості агресивної поведінки, адже це є важливим критерієм для включення дитини в профілактичну програму та вибору форми профілактичної роботи з нею;
4. Ефективність комплексної програми профілактики агресивної поведінки підлітків в умовах центрів соціально-психологічної реабілітації, на наш погляд, могла б бути більшою, якби вона передбачала не лише здійснення профілактичного впливу на самих вихованців, а й роботу з персоналом закладів, спрямовану на усунення ситуативних чинників агресії, пов'язаних із умовами перебування дітей, взаємовідносинами дітей і фахівців закладів, організацією виховної роботи, навчання та дозвілля дітей в центрах;
5. Роботі властиві окремі стилістичні огріхи в представленні даних, отриманих в ході експерименту.

Вище висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку роботи і не ставлять під сумнів її теоретичного і практичного значення. Дисертація К.В.Сергеевої є завершеною працею, в ході якої отримані науково обґрунтовані результати, що в сукупності дозволяють вирішити актуальну проблему профілактики агресивної поведінки підлітків та мають значення для розвитку соціально-педагогічної профілактики як напряму діяльності загальноосвітніх та спеціалізованих закладів для дітей, а також соціальних служб, що надають соціальні послуги дітям і сім'ям.

Зміст дисертації повною мірою відповідає спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. Автореферат дисертації написаний згідно із вимогами, його зміст відповідає змісту дисертації.

Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає за своїм змістом, рівнем новизни, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів»,

затвердженого Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013, зі змінами, внесеними Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 та Постановою КМУ № 1159 від 30.12.2015, а її автор Сергеева Катерина Володимирівна заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

та практичної психології

Академії праці, соціальних відносин і туризму

В.П.Лютий

